

Szondi György:

A magyar nevek bolgár átírása

Льорд Сонди:

Транскрипция на унгарските имена на
български

Nino Nikolov: A bolgár közvélemény már évek óta nagy figyelemmel kíséri azt, hogy mit csinál a fiatal nyelvész, Szondi György. A Bolgár Kulturális és Tájékoztató Központban ez az első szerzői portré-estje, persze egészen meghatározott témában. Számunkra Szondi György igen nagy értéket jelent, elsősorban mint a bolgár prózairodalom fordítója, mint műfordító, aki a bolgár irodalom legjavát képező termékeket igen magas színvonalú, reprezentatív nyelven tolmácsolja. De értékeljük őt úgy is, mint fiatal tudóst, aki a közelmúltban védte meg kandidátusi disszertációját Szófiában. De emlékezünk azokra az évekre is, amelyeket Szondi György a szófiai egyetemen mint magyar lektor töltött el, ahol megismertük, megszerettük őt, alkalmunk volt őt megismerni, és nem véletlen, hogy a bolgár sajtóban nagyon sok bolgár reagált az ő tevékenységére.

Bödey József: Tisztelt Hallgatóság! Kedves Barátaim! Mai összejövetelünk egyetlen célja Szondi György " A magyar nevek bolgár átírása " című előadásának meghallgatása és megvitatása. Előtte Konsztantin Boszilkov docens, a JATE bolgár lektora fogja bemutatni Szondi Györgyöt.

Nino Nikolov: Szeretném bemutatni a közben megérkezett Milen Marinov elvtársat, aki szintén műfordító, a Bolgár Fordítók Szövetségének volt elnökhelyettese, jelenleg a Bolgár Kulturális Bizottság elnökhelyettese, valamint körünkben vannak az Európai Kulturális Fórumon résztvevő bolgár küldöttség tagjai is.

Konsztantin Boszilkov:

Днес сме се събрали в чест на един все още млад, но вече достатъчно изявен унгарски българист – Дьорд Сонди. Организирането на тази среща-чествуване е моти-

вирано от цялостната дейност на Сонди, но ако все пак трябва да потърсим и конкретен повод, нека този повод да бъде неотдавнашната успешна защита на дисертацията му и присъденото му звание "кандидат на филологическите науки". Да му честитим това звание и да му пожелаем то да ознаменува само началния етап на една богата творческа кариера!

С Д. Сонди се запознах преди около десетина години в коридорите на Центъра за българистика в София. Тогава той все още не говореше съвсем добре български, а ето днес го приветствуваме като кандидат на науките-българист, автор на преводи, които обхващат повече от 2200 страници българска проза, съавтор на специализиран учебник по български език за говорещите унгарски и на разговорник - човек, за когото ако се съди по библиографията му, а не по биографията несъмнено трябва да бъде окачествен не като млад автор - оценка, в която винаги присъствува снизходителен намек за начеващ - а като зрял творец.

Като всеки истински творец, Сонди е богата и разнообразна личност, която не може кратко и просто да бъде охарактеризирана. И все пак, кое е най-същественото, което изпъква в съзнанието ни когато мислим за него? Бих казал, че това е почти ренесансовият стремеж към енциклопедичност, съчетан също с хуманистичната вяра в собствените възможности, антиконформизъм, ненаситен пиетет към новото, към оригиналното и дори - някаква хазартна вяра в добрия случай, в сполучливия житейски избор. Тези особености на характера му могат да се доловят не само сега, когато се обглежда творческото му дело, но те ярко се проявяват и в биографията му.

Роден на 15 март 1946 г. във Фефернитц / в австрийски предели /, той получава средното си образование

в известната Нодь Лайош гимназиум в Пейч. Неговите способности и разностранните му интереси се проявяват отрано, още когато той успешно се представя на училищните конкурси по латински, унгарски, руски, биология и математика. За склонността му към енциклопедична подготовка свидетелствува и фактът, че той заема трето място в конкурса "Кой какво знае" – този път за знанията си по география. След като завършва гимназията, възнамерява да стане преподавател по математика и психология /отново едно причудливо съчетание/, но не се явява на конкурсния изпит. По-късно го виждаме като работник в ураниевите мини и в ураниевото предприятие в Мечек; за кратко време – като библиотекар в Пейч, а след това – като вестникопродавец в Будапеща. Не бих казал, че тези епизоди са типични за биографията на един съвременен амбициозен и талантлив млад човек. По-скоро те свидетелствуват за един разностранен и независим дух, който търси утвърждаването си не по пътя на компромисите и конформизма, а чрез борба с трудностите. Сонди търси жизненото си поприще не чрез изучаване на конюнктурата, а като се вглежда в собствените си личностни качества. Все пак, младежкият стремеж към универсализъм на този етап все още не спомага за самоопределянето му. Той се записва за задочен студент през 1967 г. в Лоранд Йотвъош-университет в Будапеща по специалностите унгарски език и библиотечно дело. По време на следването, както признава сам той – съвсем случайно – се ориентира към българистиката и се дипломира през 1974 г. и по тази специалност. След кратковременна работа в библиотеката Горки, през 1975 г. той е изпратен в София като лектор по унгарски език.

Когато говорим за Сонди, обикновено акцентираме върху преводаческата му и езиковедска дейност, но аз

искам да кажа, че познавам много добре някои негови ученици – талантиливи млади българи, които са "проходили" /както се казва/ в унгаристиката при Сонди, хора, на които той е вдъхнал любов към Унгария и уважение към унгарските национални ценности, хора, които с любов и почит са ми говорили за първия си учител по унгарски. Двама от тях например, завършиха с отличие унгарска филология в Сегед; едната студентка се дипломира с грамота и награда на унгарското министерство на просветата, а другият студент се ожени за унгарка. Те и двамата ще останат съдбовно свързани с Унгария и с нейната култура и несъмнен дял за това има и Сонди. Познавам и други негови ученици като например един възрастен човек в София /Андрей Стефанов/, който в пенсионна възраст откри красотата на един екзотичен за нас език, а заедно с езика обикна и страната, и нейната култура. Той също с възторг и любов ми е говорил за Сонди. Казвам това, за да изтъкна, че като всеки деен унгарски българист или български унгарист и Сонди не работи само за "вноса" на чуждата култура, но, доколкото му е възможно, осъществява и "износ" на национални ценности.

Времето, през което Сонди прекарва като лектор в София е посветено, разбира се, на допълнителна квалификация и, освен това, го ознаменува началото на неговата преводаческа дейност. Изумява фактът, че първите преводи, които той публикува като "Антихрист" на Ем. Станев /1976 г./, "Зелени кръстове" на Любен Петков /1977 г./, Записките на Захари Стоянов /1978 г./, и избрани произведения от български възрожденски автори /1980 г./ никак не свидетелствуват за избор, направен от начинаещ преводач. Тъкмо обратното! Както е забелязано и от други рецензенти на Сонди, той като че ли съзнателно избира за превод творби, които не само да не противоречат

на естетическия му критерий, но и които със своята стилистична самобитност и с трудността на отчасти архаичните си езикови форми представляват предизвикателство за преводача. В този избор отново могат да се съзрат някои характерни особености на Сонди като личност и творец. Аз не се наемам, особено в присъствието на — така да се каже — професионални поети и преводачи, да правя оценки за качествата на преводите, които е направил Сонди. Затова ще се позова само на положителните рецензии на Георги Крумов, на Иван Попиванов, на Нино Николов, Мария Лекова и др.

Работата на Сонди в областта на българистиката е оценена високо не само у нас, но и от унгарската страна. От 1981 до 1984 година той отново е изпратен в София, вече като аспирант на Унгарската академия на науките. Темата на неговата кандидатска дисертация има езиковедски характер и тя гласи: "Функции и граматични категории на глагола в българския и унгарския език". Аз, като езиковед, мога да заявя, че в избора на тази тема също се проявява един зрял филолог, защото тъкмо категориялните особености на глагола отразяват най-съществените различия в езиковото мислене на унгарци и българи. По същата причина е избрана темата за статията му /под печат/ "Категорията 'обектоопределеност' в унгарския език и нейните еквиваленти в българския". Не съм чел тази статия, но мисля, че още в заглавието ѝ стои правилната идея за категория "обектоопределеност", тълкувана не така, както беше в досегашните учебници за чужденци като обектно и безобектно /субектно/ спрежение. Напълно съм съгласен със Сонди, че всъщност става дума за обектоопределеност на унгарския глагол.

Времето, прекарано в София и като лектор, и като аспирант, Сонди използва за работи, които служат на

по-нататъшното културно и езиково сближаване между нашите два народа. Израз на тези му усилия е учебникът "Български език за говорещите унгарски" /София, 1982 г./ в съавторство с Милка Хубенова, Българо-унгарски разговорник /София, 1984 г./ в съавторство със Снежина Анастасова и нова редица от преводи на художествена литература – отново на Емилиян Станев /1980 г./, Българи от стари времена – българска възрожденска проза /1981 г./, Алексовия "Бай Ганьо" /1983 г./, "Внуците" на Емил Манов /1985 г./.

Успоредно с работата си върху преводите на класически или нови творби на българската литература, Д. Сонди публикува и ред статии в различни унгарски списания, чрез които също популяризира постиженията на българското художествено слово. Той се стреми да обърне вниманието на унгарските читатели към младите български поети и писатели, а, освен това, изследва и обобщено мястото на българската литература в Унгария.

Днес Сонди е вече член на Съюза на унгарските писатели и редактор в авторитетното издателство "Европа". Макар и млад, той има вече стабилен стаж зад гърба си като езиковед, преводач, популяризатор, педагог... За да попълня кратката си характеристика на неговата дейност като българист бих искал да кажа още няколко думи.

За разлика от ред особености на историческата съдба, поминъка, етнографията, ако щете – отчасти и на менталитета на нашите два народа, които ни сродяват, фонетичните системи на нашите два езика са твърде различни. Затова, естествено е, че всеки двуезичен унгарец или българин отново и отново негодува срещу несъвършенствата в транскрипцията – особено на унгарски имена в българския. Това традиционно заболяване не е чуждо и на Сонди. Той е един от най-новите противници на практиката унгарското gy да се предава на български с ги и на ö с ю.

Тук едва ли му е мястото да се възбуждат отново споровете за транскрипцията, но, въпреки това, искам да изкажа песимизма си за перспективата на Сонди да замени унгарското ő с ъ - не защото неговото предложение и авторската му практика в разговорника са необосновани фонетически, а по ред други причини. Главното е в това, че фонетичната система на съвременния български език не познава краесловната мекост на съгласните и звук ъ, белязан с буква ь в краесловието. Така FESTŐ, предадено с ФЕЩЪ, ще бъде прочетено от по-възрастните българи просто като ФЕЩ, защото в стария, но все още познат правопис краесловният ъ е без звукова стойност. Освен това, унгарският звук ő съответствува почти точно на немското ö и отчасти - на френското eu и ако го заменим с ъ, за да бъдем последователни, ще трябва да пишем и произнасяме също ГЪТЕ вм. ГЪОТЕ или ГИ ДЪ МОПАСАН вм. ГИ ДЪО МОПАСАН. Но най-важното ми съображение се свежда до силата на традицията. Въпреки препоръките на филолога, не вярвам българинът, за когото Петьофи е почти толкова свято име, колкото и Ботев, в бъдеще да започне да го произнася и пише като Петъфи или да промени названието на съответната улица.

Стремежът към усъвършенствуване на транскрипцията, разбира се, не е самоцел, а е израз на естественото желание на унгарските българисти и на българските унгаристи да сближат още повече нашите два народа във всички области на живота и културата - дори дотам, че унгарското име GYÖRGYI да звучи на българина както на унгареца, но да се осъзнава като ГЕОРГИЦА, или българското име БОЯН да звучи на унгареца по същия начин, а да се осъзнава като BAJCSI. Това, разбира се, е невъзможно, въпреки похвалния стремеж на всички онези заслужили хора, между които е и Сонди, допринесли толкова много за

културното обличаване на нашите два народа. Бих казал, по-съществен е фактът, че ние уважаваме и обичаме Лайош Кошут и Петьофи, защото са своеобразно свързани и с нашата страна, уважаваме и обичаме NAGY LÁSZLÓ, въпреки че го наричаме Ласло Наги. И затова, нека да не преувеличаваме значението на естествените фонетични различия, а да отдадем заслуженото на онези, които с любов и енергичност, с много труд поддържат историческата, отчасти - етническа и битийна близост между унгарци и българи.

И накрая, искам да кажа, че днес заслужено сме се събрали, за да отдадем чест на Д. Сонди - този езиковед за българите и литератор за унгарците, който още е твърде далече от юбилейните тържества - за негова радост и похвала - но който вече заслужи нашата обич и признание.

Иска ми се да завърша с това, че в своята изповед, Сонди означава Унгария и България като itthon и ott-hon - свидетелство, че за него вече съществуват два дома с цената на родина. Благодарим му за това!

Bödey József: Köszönöm Boszilkov elvtársnak a bemutatást.

Nino Nikolov: Bejelenti, hogy Szondi György a "Cirill és Metód érdemrend" kitüntetését nyerte el. További munkásságához sok sikert kívánt.

Szondi György: Legelőször is szeretném megköszönni a kitüntetésemhez kapcsolódó jókívánásokat. Utána szeretném megköszönni Nino Nikolov és Boszilkov elvtársnak a nem mindig megérdemelt szavait és a rólam alkotott képét, minősítését. Talán olyasmit kellene mondanom, mielőtt belekezdenék az előadásomba, hogy a mostani jelenlétem egy bolgaristáknak szentelt sorozat része, s megtisztelő, hogy időrendben ennyire elől sorra kerülhettem.

A kérdés számomra legfeljebb csak annyi, hogy itt a több minőségű tevékenységben ez a téma az, amelyik elegendően képviselve van. Ezt nem rossz értelemben mondom, és mindjárt kifejtem. Tudniillik ezzel a témával - mondhatni - teljesen periférikusan foglalkoztam, nem tekintem magamat teljesen felkészült szakembernek benne. Sokkal szivesebben vettem volna, ha nyelvészeti munkákról lenne szó, a nagyra sikerült disszertációról beszélgettünk volna, bár azt is megértem, hogy a választott téma mindannyiunkat érdekel, a másik kiválasztott téma, amely szóba jöhetett volna, nagyon keveseket. A bolgár nyelvű bevezető szavakban elhangzott, hogy éppen itt lenne -e a helye a vitának. Szerintem éppen itt lesz a helye a vitának, és ilyen értelemben szerencsés az a választás, ha nem is annyira az én munkámat, Szondi György tevékenységét, hanem a témát vitatjuk meg, annál is inkább, mert helyenként eretnek módon fogalmaztam meg a véleményemet. Mert azt hiszem, valamennyien, akik itt vagyunk - nem ismerek egészen pontosan mindenkit személyesen - valamilyen fokon nap mint nap találkozunk az átírási gondokkal, valamennyiünket ilyen és olyan vonatkozásban bosszant ennek a kérdésnek a megoldatlansága. Éppen ezért mondhatom, hogy valamilyen fokon valamennyien szakértők vagyunk itt, s kérem, hogy a várható ellenvetésekből alakuljon is ki vita.

Sokáig haboztam, hogy rögtönözve adjak-e elő, vagy pedig, ahogy végül is felemás módon tettem, lefirkantottam egy ilyen beszéd-változatot, amelyet mindjárt elkezdek olvasni.

Ezt megelőzően azonban elfelejtettem valamit, és még egy pár mondatot mondok - talán egy hosszú mondat lesz - , amelyik nincs kapcsolatban az előadással, de kapcsolatban van ezzel a kiadott kis, négyoldalas kiadvánnyal, amelyet szintén köszönök, és amely szintén

megtiszteltetés számomra, hogy ilyen összeállításban szerepelhetek. De vele kapcsolatban van két megjegyzésem. Az egyik egy hibának a beismerése, mert nem vettem tudomásul, vagy nem gondoltam végig, hogy ez a kis anyag tulajdonképpen egy válogatott bibliográfia. Itt fel kellett volna tüntetnem bibliográfiaszerű pontossággal a lapszámokat, az egyes folyóiratoknak a számait. Ezt elmulasztottam: nem azért, mintha nem lettek volna meg, hanem nem gondoltam az ilyen célú használatára is.

A másik megjegyzésem nem hibával kapcsolatos, hanem egyszerűen egy belső szervezési körnek az elárulása, kiadása. Mert én annak a bizonyos bibliográfiának az egyes részeit összekötő szöveggel is elláttam, amelyet kihagyott Nino Nikolov. Feltételezem - amit viszont fontosnak tartok -, hogy a rólam szóló cikkek az ő invitálására kerültek be ebbe a felsorolásba.

Egy másik összekötő rész pedig az volt, hogy megjelentek különböző interjúk velem, amelyek csak annak voltak köszönhetőek, hogy kéznél voltam. Bulgáriában voltam négy plusz három évet, tehát ez nem az én érdemem, hanem a jelenlét érdeme.

Most rátérnék az előadásom szövegére. Itt viszont az a gondom, hogyha ezt mondatonként fordítják, akkor sokáig fog tartani. Nem tudom, szervezésileg ez milyen. Én most elkezdem magyarul mondani. Szeretném ismét hozzátenni, hogy ez egy írásban rögtönzött szöveg, amelyhez itt-ott hozzátesszek, tehát nem lesz teljesen sima beszámoló.

Egy futó toll gondolatokat hagy maga után. Ilyen poetikusan kezdődik. Ezekről szeretnék szólni. Gondolatfuttatásom legalább három szálú lesz. Ide-oda kitérése többszörös. Érint több mindent a három szálon kívül is. Meg nem old semmit - ezt szeretném hangsúlyozni. És nem is oldhat meg. Felvethetek én itt, vagy közösen felvet-

hetünk gondolatokat, javasolhatok, javasolhatunk, füstölöghetünk: disputára szeretnék invitálni, szóváltásra, bár innen és itt mi semmit sem dönthetünk el. Azért nem, mert az előadásnak a leírt fő része magyar szavak bolgár átírásáról szól, és innen mi különböző javaslatokat tehetünk, de az elfogadása, az eldöntése csak bolgár szakemberek kezében van végül is.

Akkor most elkezdem a három szál közül az elsőt, amelyik - kívülről mondom - azzal foglalkozik, hogy a bolgár transzkripciónak, tehát a bolgár átírási gyakorlatnak milyen szempontjai vannak, milyen átírási elve és gyakorlata van, amihez nekünk igazodni kellene.

Ne induljunk ki a magyar szavakból, sorsukból, felismerhetőségükből a bolgár átírás után: nézzük meg először a bolgár nyelvészeti transzkripció álláspontját. Ugy vélem, kissé igazságtalanok lennénk, ha öntudatosan, "séreelmesen" és bele nem ágyazva az általános bolgár átírási gyakorlatba kérnénk számon szavaink egységes bolgár megjelenését, és megjelenése után megszólalását. Magam is előálltam egy cikkel e tárgyban a "Szaposztavitelno ezikoznanie" című szakfolyóiratban, ott is ezt kívántam hangsúlyozni. Vagyis: amennyire lehet, következetesen és egységesen lenne jó bolgárul átírni minden nyelv fonéma-állományát a bolgár ABC betűivel, tudnillik ez az elv.

Ezt a mondatot kifejténém a továbbiakban. A máig elfogadott transzkripció elv a bolgár nyelvben - leegyszerűsítve mondom - a fonetikusság. A fonetikus alapelv - az ejtés szerinti. A fonetikusság, amely jelentősen következetesebb például - a hasonló szláv nyelvek közül - az orosznál is, még annak mára már "közelítőbb" kiejtésé, hallás utáni jelölésénél is. Itt most azt kell zárójelben hozzátennem, hogy nem foglalkozunk ugyan az orosz átírással, jóllehet egy párhuzam helyénvaló lenne. Amennyire tudom - nem mélyedtem el benne -, korábban az iro-

dalomban sokáig a betűhív, tehát a transliterációs elvnek volt fontos szerepe. Akkor előfordult Gigli, amit ma már egy demokratikus átírás és fonetikus átírási szabály szerint Dzsijji-nek írnak át.

Ez a fonetikusság, amit az előbb említettem, mint alapelvet a bolgár átírási gyakorlatban, a kanonizált helyesírási norma keretei között engedélyezi ezen elv érvényesülését. Fontos, hogy a kanonizált normák keretei között. Sietek hozzátenni: az alapálláspont és az alapgondolat a tradíció és a transliteráció elvének alkalmazásával bővül - helyesen és érthetően - a bolgár gyakorlatban. Tehát emellett a tradíciónak és a transliterációnak is megvan a maga szerepe.

A nem cirillbetűs - rosszul is mondom: a nembolgár, tehát idegen - nyelvek átírásának kodifikált összegezése a Lj. Andrejcsin és M. Vaglenov által szerkesztett, 1974-ben kiadott kötet. Ez még a cirillbetűseket is átírja, tehát minden ilyen nyelvet: orosz, szerbet, beloruszt, ukránt. A cirillbetűsök átírásáról is szó van, nemcsak a nem cirillbetűsökről. Ez a könyv: "Izgovor i transzkripcija na csuzsdite imena v balgarszkija ezik" című kötet.

Megemlítem, hogy K. Boszilkov néhány perccel ezelőtt, amikor találkozott velem, azt mondta, hogy a bolgár nyelvnek nem voltam a magaslatán, ez néhány bolgár mondatból kiderült, hogy legalábbis kiejtésileg most sem, ezért elnézést kérek.

Visszatérve a tárgyra, hangsúlyozni szeretném, hogy - szemben például a mi gyakorlatunkkal a latinbetűs nyelvek tekintetében - a bolgárban átírják a többi cirillbetűs nyelv szavait is, akkor is, ha nem egyszerűen a bolgár ABC-ben nem szereplő hang /betű/ hiánya készítené ilyen átírásra. Persze, az ellenkező is gyakorlat, úgy tudom: az orosz is a maga "arcára" formálja a bol-

gárt. Pici hangsúlyt az előbb említett kötet címen belül adnék még egy szónak. Ez a kötet csak a névszókkal foglalkozik, az igék, az indulatszók nem tárgya a vizsgálatnak.

Az alapmű, amelyről beszéltünk, ennek kell ezt tekinteni - pontokba szedi bevezetőjében az irányelveket, a kétes helyeket, a gondot okozó kérdéseket, amelyeket a gyakorlatban az útmutatás szerint kell megoldani, illetve eldönteni, alkalmazni. Csakhogy a kötetben belül is már "megesnek" a kihágások, vagy a kihágásnak a megkísértése, vagy ennek legalábbis javaslása, részben a nyelvterület jellege, gondjai, hangállománya szerint - tehát a mai nyelvről van külön szó -, részben pedig aszerint - tudniillik ezt az általános bevezetőt különböző nyelvekről írt hosszabb cikkek követik -, hogy ezeknek a cikkeknek ki az írója, ki a gazdája, mekkora a tekintélye, így mondhatnám. Ebből kifolyólag bizony már az alapelvektől is vannak itt-ott eltérések. Itt csak jelzem, hogy a magyar névszókkal Petar Mijatev foglalkozott.

Korábban is, azóta is jelennek meg szakcikkek és nem szakcikkek szakfolyóiratokban és bolgár napilapokban. Az angol nyelv vonatkozásában 1982-ben Andrej Dan-csev adott ki összegező, 240 oldalas könyvet. Ez a könyv sok jó tanulsággal szolgál számunkra is, főleg a kompromisszumok keresésében egyfelől, másrészt pedig a Szuperanszka által könyvben is deklarált, ugynevezett praktikus transzkripció alkalmazási szándékában.

Az 1983-ban megjelent új akadémiai bolgár helyesírási szótár hét oldalon összegzi az alapmegoldásokat, lényegében az Andrejcsin szerkesztette és az általa kidolgozott könyv útmutatásainak megfelelően. Itt hét oldalon összegezve vannak az alaphelyzetek.

A Bolgár Tudományos Akadémián belül időszakonkénti

üléseken külön bizottság foglalkozik az átírás kérdéseivel.

Mindezt azért mondtam el, hogy majd amikor részletezem, lássuk, mihez kell, vagy kellene magunkat tartanunk ajánlásainkban, és a magyar szavak befogadásának minőségében. A lefektetett elvekhez kellene tartaniok magukat a bolgár újságíróknak, kiadóknak, szerkesztőknek, fordítóknak, stb. Lépten-nyomon azonban sértik, sértve látjuk az elvárt normákat a mindennapi bolgár gyakorlatban is. Ezek a normasértések egyfelől megint csak takarnak következetlenségeket, helytelen átírást is másfelől azonban - és ez a fontos - az eredeti helyes értéséből adódó demokratikusabb engedékenységet is jeleznek. Akár a szabályok adta lehetőségek között, akár azok nélkül, vagy azokon túl, a legtöbb idegen nyelvből átírt szó bolgáruul - érthetően - szokatlanul néz ki, vagy szokatlanul hangzik, miután kiejtik az írott szót. Tehát akár betartják a szabályokat, akár nem, és öntudatlanul megsértik, minden ilyen, idegen nyelvből átírt szó érthetően szokatlan. A bolgár ember legott felismeri a szó másságát, és bizony akkor is töri a nyelvét, ha akadémikus helyességgel átírt szót lát és kell kiejtenie. Egy ilyen szónoki ellentmondáshoz folyamodtam: illetve nem töri a nyelvét. Kiejti. És kiejti akkor is, ha hosszú mássalhangzót lát, ha szóvégi lágyságot, vagyis ha át-hágjuk a megengedett határokat.

Az említett cikkemben, amelyről szóltam, és amely - ehhez hozzátennem - a vitarovatban jelent meg, mindmáig visszhangtalanul, ezt is javasoltam: a bolgár szavak - és a bolgárban már meghonosodott jövevényszavak, mert ezek is vannak - helyesírása mellett létezzék egy engedékenyebb, egy másik, amely éppen a többet-megengedéssel jelzi, hogy más.

Most kihagyok egy részt. Egy olyan párhuzamos he-

lyesírást, átírást javasoltam, amely azokon a gátakon lép át kicsit, amelyek akadályozták - lévén, hogy a bolgár szavakra szabták - a fonetikusság nagyobb érvényesülését. Hiszen éppen ebben van a bolgár nyelvnek, vagy átírásának az erőssége, és azért vannak ilyen szerencsés helyzetben a bolgár emberek, hogy a megengedhetően közelítően leírt idegen szavakat reprodukálhassák, és a reprodukálással az eredetit megközelítően visszaadhassák. Mindez természetesen, tehát ez a felvetett, ajánlott új, második helyesírás, a bolgár ABC betűinek felhasználásával képzelhető el, mellékjel és egyéb jelölés nélkül.

Ehhez viszont szükséges és kívánatos lenne legalább egy adott nyelv vonatkozásában a mindenkori egységes átírási szempont és megfeleltetés, és - ez a fontosabb - az összes nyelv hangállományának már említett összevetése, egységesítése és azonos megszólaltatása. Hozzátenném persze, hogy ezt megelőzően azonos betűvel való jelölése, hogy ezt azonosan is ejthessék ki. Ez pedig mindig kéznél lévő szakembergárdát feltételez, ezért értem, hogy gyakorlatilag - ilyen szinten - szinte kivitelezhetetlen; egy elv-összehangolás és egy alaprepertoár, egy példatár megteremtése viszont elérhető. Itt a jó példa - az ellenkező, a mi példánk - a keleti nevek, valamint a cirillbetűs és görög nevek átírási kézikönyve, amely hasonló módon készült.

Itt kívántam arról beszélni, hogy hová kell a magyar szavakat behelyeznünk, és ne csak a magunk szempontjait, csak a magyar szempontokat nézzük. Sajnos, tapasztalatom szerint az átírási gyakorlat - de ezt mindannyian mondhatjuk csak a magyarra értve - most már tartható. Egy kiadáson belül is, egy hungarológus munkásságában is, hát még epizódikus és avatatlan közlésekkor. Értem, hogy van nyomdahiba, ilyeneket is gyűjtöttem. Azt is értem, hogy egy-egy kiadó ragaszkodik - de ezt akkor

is eléggé következetlenül teszi - bizonyos átíráshoz. De akkor is ellentmondásos, és ilyenkor a magyarról fordítónak, vagy a magyar kultúra bolgár népszerűsítőjének meg kell alkudnia, mert az ő szabályaik szerint közlik. Értem az egy emberen belüli ingadozást is. Ugy értem, ha egy és ugyanazon ember különbözőképpen ad vissza hasonló típusú transzkripciós helyzeteket. Ha ez nem a felületességre, vagy a sietségre fogható, akkor mondhatnám úgy, hogy álláspontmódosítás, tehát meggyőzték az illetőt, elfogadott bizonyos újabb szemléleteket, és attól kezdve már következetesen másképpen írja át. Ilyenekre is van tapasztalatom.

Gyakorlati példák ingadozásában, tehát az ilyen példák felsorolásával veszem sorra Andrejcsin professzor említett útmutatásának nagyjából pontrendszere szerint előbb a magán-, majd a mássalhangzó-kérdéseket. Utána szólok több más megoldatlanságról, vitás kérdéstről.

A magánhangzók területén nem pontosan őrzöm a sorrendet, és nem mindig idézek szó szerint, esetleg magyarul hangzik el. Többek között a némely nyelvben lévő hosszú magánhangzókat a bolgár a rövid változattal egyenértékűen, vagyis röviden adja vissza. Ez tehát egy alapelv, és ebbe bele kell nyugodnunk. Szerintem kudarcot vallani látszanak az olyan kísérletek, amelyek a betűkettőzéssel jelölnék meg például a hosszúságot. Például: Saarbrücken. Vagy az említett könyvben Andrej Igov a szerb-horvát névszók átírásakor felveti, de jellemző módon mindjárt el is veti, a betűkettőzés lehetőségét. Tudjuk, hogy nyelvünkben a magánhangzók - nem teljesen szakszerűen fejezem ki sokszor magamat, a magánhangzók - rövid-hosszú párban is rendszerezhetők, hétszer. Hét pár alakul ki így. Közülük az i - í, ü - ű elhanyagolható, az u - ú ugyanis ritkán hordoz - a rövid és a hosszú ú közötti különbség is ritkán hordoz - értelem-megkülönböz-

tető szerepet, alig-alig látszik ez, és majdhogy nem ugyanezt mondhatjuk el az o - ó, ö - ő párról is, mégha tudom is, hogy van kór-kor, őrül-örül. Ezek ritka esetek. A Csoóri - szándékosan mondom ilyen tagolva - családnévvel négy fontos helyen, különböző szerzőknél is találkoztam így vele, nagyon fontos alapműveknél, bolgárra fordított könyveknél - Csóóri formában íródott át. Négy különböző szerzőnél, ez az érdekes. Ez az átirás betűhiv transzliteráció, amely indokolatlan. Ez a magyar írásmód régi helyesírásunk maradványa: kétszeresen is jelezte a betűhosszúságot, a magánhangzó-hosszúságot, amely - ismétlem - az összes többi szláv nyelv bolgár átirásakor is érvényesen kifejezés és megkülönböztetés nélkül marad. Tehát sohasem jelezzük ezt a hosszúságot. Nincs értelme, nincs indok most sem. Helyesen, nincs megoldás, nincs kiút. Egyértelmű ez az álláspont. Hasonló a helyzet a Gaal-lal, vagy a Soós-sal, amelyet nemrég láttam. Általában nem adok forrásokat, hol fedeztem fel hibákat, bolgár napilap magyar tudósításában.

Tudjuk azt is, hogy a magyar a - á és e - é között több van a rövid-hosszú különbségnél, valamely képzési mozzanatban is eltérnek. Egyszerűen megelégedhetnénk talán annyi magyarázattal mégis, hogy a hosszúság jelölése a bolgárban e magánhangzóknál; s ha jogosan nem tesz különbséget, mert nem tud - hiszen nincs á betűje - az a - á között, ugyanilyen alapon logikusan következik akár, hogy ne tegyen különbséget az e - é között se. Erről szól Katus Elvira is abban a cikkében, amelyet 1982-ben publikált néhány átirási kérdéstről. Így is van igazga. Ugy is, hogy - talán nem épp így fejezi ki magát - miért két betűjeggyel visszaadni az egy magyar fonémát. Az ej jelölésről van szó, amellyel mindenütt találkozni: a magyar szavak bolgár átirásakor, meglehetősen következetlenül, többszörösen is, akár úgy, hogy

egy szón belül , például azzal a magyar szóval kapcsolatban: békés. Az egyik helyen beikes, a másik helyen békes. Ilyen következetlenség rengeteg van, de úgy értem, hogy egy mondaton belül ugyanaz az é hol ej,hol e.

Eddig tulajdonképpen Katus Elvirának a helyes álláspontját ismertettem, most továbbmennék az érvelésben. Ha csak a magyar nyelv lenne, csak azt néznénk, az lenne valami okból kihangsúlyozottan fontos - tehát csak a magyar nyelv lenne, nem létezne más nyelv -, akkor ám különböztessük meg valahogy az é - t, akkor esetleg nem lenne ellenvetésem. Az i-t akkor se tudnám javasolni, ahogy Katus E. felveti a cikkében. Erzsébet volt a példa. Ez a fajta kompromisszumos megoldás, amit mondtam, hogy mégis ej-jel íródik át, setesután meg is történt a bolgár-magyar társalgási szótárban, amelyet Sznezsana Ivanovával készítettünk. Tehát jogosan szememre vethetik, hogy egyet mondok, és mást gyakorlok. A társalgási szótár azonban külön műfaj, meg kell engednie olyan dolgokat egyszeri érvennyel - és csakis azzal a praktikus és egyedüli céllal és indokkal, hogy - esetenként - a bolgár ember megértesse magát magyarok között, Magyarországon. Ezért figyelem-felkeltendő - és csak ez a lényeg benne - s hagyományosan jobb híján, mert ezt az ej-et - úgymint többször látták a bolgárok ezt a jelölést - alkalmaztuk következetesen az é helyén: törekedjék a szótár bolgár forgatója az e-től különböző hang képzésére. Csak ezért. Ne felejtsük el, hogy egy társalgási szótárban tömérdek átírásköteles szó van, mindenféle, ige is, indulatszó és egyéb, tehát hemzseg az e-től és az é-től. Egy ilyen szótárban, ahol különböző szófajú szavak vannak, már fel lehet és fel kell hívni a figyelmet valahogy a kerék, kérek különbségére.

Ha ezt a rendkívüli célt figyelmen kívül hagyjuk -

tehát a társalgási szótárak célját - és a magyar é-vel jelzett hangot olyan szempontból nézzük - és ezt tartom érvelésmenetem mellett döntőnek -, hogy hasonló hang több más nyelvben is van, és egyiknél se merül fel valami megkülönböztetett jelölés a bolgár átírásakor, azt hiszem, értelmetlen lenne a különállás.

Körülbelül egyetértek azzal, amit Nikolov elvtárs megemlített. Ha szabad kérnem, két-három szóban jelzem, hogy miről szóltam volna egy-egy mondattal, anélkül, hogy kifejtettem volna. Azt szeretném még egyszer hangsúlyozni, hogy például az é-vel kapcsolatban is tudjuk, hogy a franciában, a németben, másutt is előfordul, csak másként jelölik, az ingadozás a bolgár átírásban van. Tehát egy egységesített fonémajelölésnél a magyar é betűvel jelzett hang többi társához hiven e marad bolgárul.

Az a - á különbséggel különösebben nem foglalkozom, bár ott is lehetett volna érdekes kisebb észrevétel.

Magánhangzóval folytatva, az ü átadásakor a ju ellen nincs orvosság. Egyszerűen ennyit mondhatok. Itt hozzátenném: én végig arról beszélek, hogy nem magyar ü hanem ez az ü megvan a franciában, a finnben is. Vagy hasonló megvan a németben, és ott sincs más, csak ü. Az tehát nem megoldás, amivel találkoztam például a német-bolgár átírási szótárban, hogy amikor azt irták, zwölf, akkor cirillbetűkkel irták, az ö-t meg latinnal. Ez nem megoldás.

Nagy ugrások után jutottam el az ö - ő-höz, ami a legeretnekebb álláspont. Engedjék meg, hogy itt egy kicsit részletesebben beszéljek, mert főleg magam ellen fogok beszélni, tehát ez öröm lesz mindenki számára. Azért mondom, hogy mindenki örömére, mert egy eretnek gondolatot részint saját magam cáfolok meg. Azt következetesen leszögezhetjük, hogy ugyanennek a hangzónak

az egyöntetű átírása jo. Ezt rosszul mondtam, mert előfordul o-val is. Erről is kellene szólnunk, hiszen ha ragaszkodnánk a legszigorubb átírási szabályokhoz, akkor susogó hangok után jo-t nem lehetne írni, tehát nem lehetne Sjoⁿberg, pedig a nyelvészeti tanulmányokban Sjon-berget mondanak. Maguk a nyelvészek is időnként élnek ezzel. A nyelvészek között is ez ellentmondás, mert például Andrejcsin az s-t nem tekinti csak kemény hangzónak, és lágy változatot is enged már. Láttam itt egy egészen friss példát, amikor jo nem lehetett jo. Ez a példa Szürös Mátvás: Szjuresnek láttam. Hozzá kell tennem, hogy például más cirillbetűs nyelvben - szerbben - e-vel írják át az ö-t, tehát van benne logika, de a bolgárban mindig jo-nak kellene lennie,

Itt most kihagyok részeket és folytatom az érvelésemet a már előbb említett, közösen készített bolgár-magyar társalgási szótárral. Megismételve a korábbi szempontokat és a társalgási szótár kivételes műfaját. Ott az er goljam-ot következetesen használtuk minden esetben a magyar ö hangnak a jelölésére. Az egyedüli szempont - ennyi csak az ismétlés - a mindenkori teljes értékű megértés magyar részről, és itt megint rögtönözve folytatom. Százasával tettem próbákat - tudniillik ez a próbaköve az egésznek - bolgárokkal, különböző tájegységekről érkezőkkel és különböző műveltségűekkel. Ha a jo helyett er goljam-ot ejtenek, egy nem befolyásolt magyar ember felismeri, hogy mit akar az illető mondani, ellenkező esetben nem mindig. Itt tulajdonképpen mi már tudjuk, miről van szó, de akár próbát is tehetnénk: leírjuk - teszem azt - az ökör szót, de különösen a török szót jo-val és er goljam-mal, és ha behívunk egy magyart, melyiket értené meg. Ez a próbakő tulajdonképpen.

Az az érv, amellyel most előhozakodom, nem kicsiség. Hogy saját magam a bolgár er goljam-ot nem tudom helye-

sen képezni, és megközelítőleg a magyar ö-t mondom, ez félreértést eddig sohasem eredményezett. Ez ellenkező oldalú érv. Ezt azért bocsátom előre, mert most saját kiejtésemmel próbálom mondani, hogyan hangzik a török jo-val és ö-vel. Rosszul fog hangzani, mert nem jól mondom bolgárul. De a százasával végzett minden egyes tapasztalatom az ellenkezőjét hozta. Ha azt mondanám, hogy työrjök, miféle lágyítás lenne? Az én kísérletsorom mást eredményez. Tudom, hogy az er goljam nem azonos a magyar ö-vel. Nem azonos fonéma, ennek ellentmond a hangképzési leírás. Máshogy képzett hangok. Tehát már kezdek magam ellen beszélni, mert a magyar ö az állkapocs-állás szerint középzárt, a nyelvállás szerint középső nyelvállású, elől képzett, és így palatális. Nem lényeges ezeket így elmondani. A bolgárban viszont ajakkerekítés nélkül képzendő - ez máris különbség -, szintén középső nyelvállású - ez egyezik -, és kemény. Ha tehát csak a leírást nézzük, ellentmondás mutatkozik. Akusztikailag azonban egy külső, semleges fül számára a magyar ö és az er goljam közötti hasonlóság a jo-val szemben nyilvánvaló.

Itt egy személyes dolgot szúrnék közbe. Abban a folyóiratban, ahol vitacikként közölték ezt az írást, melynek csak egy része ez az er goljam, és én nem hadakozom mellette, ennek a folyóiratnak a szerkesztője, Szvetomir Ivancsev, amikor a cikket látta, vagy talán a megbeszélések idején a következőt mondta: amikor ő Szegeden járt egy tudományos konferencián, egy mukkot nem tudott magyarul, és akkor az ő fülének is úgy tűnt, amikor állandóan magyar ö-ket hallott, hogyha most ő cikket írna, az er goljam-mal lenne, tőlem megfertőzetlenül. Ezzel együtt azt mondom, hogy amit megemlítettem, kizárólag és csak a társalgási szótár keretei között érvényes.

Akkor tehát visszatérünk az általános átírási gya-

korlathoz, függetlenül a társalgási szótártól. Az indok ugyanaz: a magyar ö-re nincs megfelelő betű a bolgár ABC-ben. Ezért jo-t használnak, ez az alapindok. Ezt már mondtam. A fő baj azonban az, hogy a jo-ban olyan o hangzik, aminek alig van köze, vagy semmi köze sincs az ö-höz, és mindenkor ad egy lágyságot, és t, d után egyszerűen zavart okoz.

A társalgási szótár mellett tehát kiállok, a többivel kapcsolatban mondom az ellenérveimet magam ellen. Az kellene, hogy elfogadható lenne a bolgár általános átírásban, hogyha más nyelvek ö-t tartalmaznak, hasonlóképpen bolgárul főként er goljam-ot használjanak. Ez valószínűleg nem oldható meg. Nem így van? Helytelen. Pontosabban el kellene végezni két kísérletet. Az egyik hasonló ahhoz, amit én végeztem, tehát hogyha egy francia, egy török, egy finn és egy német ott, ahol ö, vagy ehhez megközelítően hasonló hang létezik, visszahallaná az ő francia, német, stb. szavát, amelyet a bolgárban jo-val, vagy er goljam-mal írnak át, mit fog mondani. A másik kísérlet pedig, amely egyszerűen gyakorlati és kézzelfogható: műszeresen is ellenőrizni lehet ezeknek a hangzóknek a közelségét, a távolságát, vagy az egymáshoz való viszonyát.

Folytatom. Kétségtelen, hogy a jo a bolgár nyelvben szinte kivétel nélkül idegen szavakban fordul elő: török, francia meghonosodott szavakban. Azt mondják tehát, hogy frizjor, likjor, gjon és így tovább. Ezek ugyanis már bolgárrá vált szavak. Vagy pedig városok átírásakor: Malmjo, Kjolin, vagy Gjote. A befolyásolatlan bolgár nyelvérzék tehát - itt főleg a magyarországi török szóra gondolok - a jo-t találta megfelelőnek. Ez maximális ellenérv ellenem. Azt is el kell ismernem, hogy az er-goljam-mal jelzett hang bizonyos hangtani helyzetekben, tehát ha nem hangsúlyos, svásan ejtendő. Megint magam el-

len beszélek. Azt hiszem, vannak olyan bolgár dialektusok, ahol a magyar a-hoz hasonlóan ejtik az e betűvel jelzett hangot. Megint magam ellen beszélek. Erről a fordított átírásnál is lehetne beszélni, amikor bizonyos ingadozás mutatkozik, hogy a bolgár er goljam-ot hol ö-vel, hol a-val írták. Ez nem véletlen. Most nem lesz időnk erről beszélni, és én elfogadom, hogy az a került véglegesen elő.

Még egyet kell mondanom, idézve Andrejcsint, aki ezekről a svás hangokról beszél. Az er goljam így foglalt lenne már az átírásban is e szerint a gyakorlat szerint. Itt az az ellenvetésem, hogy az er goljam csak bizonyos helyzetekben viselkedik svásan, különben teljes értékű magánhangzó.

A továbbiakat kihagyom, és mondom az utolsó szempontot, amely szintén egy ilyen körülírással érvel, és amely csak közvetett érveléssel: seregestül vannak olyan angol szavak, amelyeket a magyarban ö-vel, a bolgárban er goljam-mal vettek át, s azok így honosodtak meg: blöff, szörf, dömping, rögbi.

Az a baj - itt átlapozgatok bizonyos dolgokat -, és ez a lényege az egésznek az ö-vel kapcsolatban - mert ez egy botránykő -, hogy az ö-t általános átírási-lag bizonyára nem tudom javasolni, és nem is fogadható el. Ezzel a bizonyos cikkel kapcsolatban nem értem, miért kell ezt lefordítani, mert a lényegét már közöltem - igaz, hogy harmadrészt rövidítve volt -, s pontokba foglaltam a valószínű elfogadhatóság szempontjából javaslataimat. Ott ez a bizonyos ö-s megoldás a lehető legvégén volt. Ebben a bizonyos cikkben, amelyre most nem tudok kitérni. Van még nagyobb botrány is. Amikor az ö egyáltalán lágy hang után jelentkezik, akkor er malak-ot, er goljam-ot jelöltem, ami nyilván irritál. Az én nevem György, és bolgárul tizféle módon van leírva. Ott én tel-

jesen eretnek módon úgy szerepelek, hogy Georgi, Gjorgi, Gyorgi. Teljesen lehetetlen elfogadni. De mivel ez irritáló, a társalgási szótárban meg kellett engednünk ugyanennek a lágyságnak a jelölését, és az ö-nek er-goljam-mal való átírását, azonban már másként. Az

er malak helyett a társalgási szótárban i kratko van. Tudniillik ilyen formák - ha megnézik a Dancsev által kiadott angol átírási szótárt - tömegesen vannak.

Befejezem, jöllehet az ö-ről lenne még mit mondani, és lenne min vitatkozni, és az érveket sem soroltam fel mind: kicsiket, nagyokat.

Talán Schlagwort-okban jelzém, miről beszéltem volna még a továbbiakban.

Folytattam volna mássalhangzókkal, ahol különleges helyzete van a gy jelölésének. Mondjuk azt szintén ilyen megfogalmazásban: nem helyes, hogy a magyar gy mássalhangzó egyfajta lágyságot jelöl. Nem beszélünk lágy és kemény mássalhangzókról, feltételesen mondjuk ezt. Az ny és a ty jelölésénél az eddigi bolgár szabályok is engedték a lágyság jelölését, méghozzá já-, ju- és jo-val.

Még egy kérdés van: az l+y, amely a mai magyar nyelvben már teljes értékű j, a mai irodalmi nyelvben nem képez külön fonémát. Ezért ennek átírása érthetően i kratko.

A gy-vel kapcsolatban pedig csak azt mondom - mert érthetően sürgetnek, és belém szorultak ezek a dolgok, és sok minden egyébről nem esik szó -, hogy Katus Elvira is érvel cikkében - helyesen - mellette, mégpedig úgy, ahogy a helyes átírása, nem a transliterációja d+ lágyság. Ő úgy érvel az oktatói gyakorlatban, hogy l-írta: djarmat és gjarmat, hogy melyik hangzik jobban a magyar fülnek. Ennek egyszerű magyarázata van, hogy tulajdonképpen az y-nak a d után lenne a helye. Ez egy-

szerűen a múlt századból egy helyesírási hiba a magyar ABC-ben. Közismert hiba a magyar ABC-ben. Tehát volna képpen az y-nak a d után lenne a helye, és a d-t kell valahogyan lágyan írni.

A továbbiakban aztán beszélek más eretnokségekről is. Ha következetesek lennénk, és idézném Andrejcsin érveit is, részben mellettem érvelnek, hogy amikor ezek a lágy mássalhangzók e, i előtt, szó végén és más mássalhangzó előtt fordulnak elő, szintén áttehetők, kiejtethetők bolgárul. Tehát nemcsak á, o és u előtt. Nemcsak lehet, hanem elő is fordulnak.

Többen veszik ezt a bátorságot, ami tulajdonképpen logikus lenne, csak ehhez szükséges, hogy ezt az új helyesírási szabályzatot esetleg elfogadják. Tudniillik más nyelvben is megvan.

Beszélek még a szóvégi helyzetekről, különösen a régi helyesírási szavaknál, amelyek mindig roppant ármányosak. Például egy ly kapcsolat éppúgy jelenthet i-t, mint li-t. Olyan helyzet is előfordul, hogy Jekej-nek írják át Jékely-t, mert az ly-t i-nek veszik.

Beszélek a hosszú mássalhangzókról, ahol a helyzet tulajdonképpen nehéz. Helyenként meg lehet engedni, és van is most már példa a gyakorlatban erre. Úgy is, hogy maga Andrejcsin is megengedi olyankor, ha érezhető a szó határa szláv szavakban: ha tehát összetett szavakról van szó, akkor megenged hosszú mássalhangzót. De csak ilyen esetekben, amikor szóhatáron keletkezik hosszú mássalhangzó: poddarzsam.

Még a hosszú mássalhangzókkal kapcsolatban - a magyarokkal kapcsolatban - az az álláspontom, hogy sajnos nem mindig van következetesség a hosszú mássalhangzók hosszúságának jelölésében, illetve fordítva. Tehát a kettős mássalhangzó nem minden esetben jelöl hosszú mássalhangzót. Vagy fordítva is előfordul, hogy az

egyet röviden írjuk és hosszan ejtjük. Ezért jó szívvel egyszerűen nem ajánlható az a következetesség, hogy ahol a magyarban hosszú mássalhangzó van, ott transliterálják. De például volt egy szerencsés eset: Bartók Béla nevét ismerjük, viszont a Régimódi történetben van egy Bartók Bella nevezetű hölgy, akinek a nevét ha rosszul írják, kicsit félreértés keletkezik. Ott az l-nek a kettőzése kötelező volt. Azonkívül találkoztam - helyesen - hosszú mássalhangzók írásával: Kassák, Kárász Nelli. Viszont találkoztam olyannal, hogy Attila József, itt helytelen transliteráció történt, ugyanis a helyesírás elmentmond a kiejtésnek.

Egészen egyszerűen tehát: a hosszú mássalhangzók esetében majdhogynem nincs recept, mindig kéznél kell lennie egy hozzáértőnek. Ez pedig azt hiszem, nem megoldás.

Nem tudom, hogy átírási kérdésekből még miket hagytam ki. Az átírási kérdéseken kívül - ez szintén megvitatásra kellene kerüljön más alkalommal, hogy végül is mit hagytam ki belőlük, de a kimondott átírási kérdéseken kívül - még két-három vonatkozásra szeretném felhívni a figyelmet, csak azért, hogy miről nem beszéltünk.

Nem beszéltünk a magyar személynevek átírásáról, pontosabban a magyar személynevek teljes sorrendjének átírásáról: vezetéknév, keresztnév, és sok esetben három név van. Ezek nagyon sok ellentmondást szülnek: nemcsak azért, mert nálunk vezetéknév is lehet keresztnév. Előfordult az, hogy Kisteleki Antal úgy szerepel a fordításban, hogy K.Antal, tehát mintha az Antal lenne a vezetéknév. Ugyanakkor Antal, László, József sok esetben családnév.

Nagyon sok az összevisszaság a hármias neveknel. Azért adódhat összevisszaság, mert ritkábban, de keresztnévduplázást is látunk: Petróczi Kata Szidónia, Gelléri

Andor Endre, Tersanszky Józsi Jenő, más esetben viszont a családnév kettős: Csontváry Kosztka Tivadar, és ezek sorrendjének megítélésénél - 30-tagú listám van - teljes összevisszaság mutatkozik.

Kellene még beszélni a férjezettek nevééről, hogy ennek milyen újabb variációi vannak, és milyen sok téves átírás keletkezik így bolgáruul.

Kellene beszélünk kimondottan a földrajzi nevek átírásáról. Ezért is örülök, hogy itt van egy szakember, és voltak vele szemben is kérdéseim. A földrajzi nevek kicsit más kategória: és mindjárt mondom, hogy miért más kategória. Itt nemcsak kötőjeles, nem kötőjeles apróságról van szó. Általában elfogadott, hogy a közneveket fordításban adja a magyar nyelv. Tehát azt mondja: Botev csucs, Burgaszi-öböl. Itt többek között az is előfordul a gyakorlatban - sajnos -, hogy a melléknévi forma megmarad bolgárosan, és nem fordítódik le magyarra: Burgaszki-öböl lesz. Hasonlóképpen van a Bulgária földrajzá-val kapcsolatban: alig találtam olyant, amit meg ne kérdőjeleztem volna.

Most vettem észre, hogy az ellenkezőről beszéltem. A bolgár nevek magyar átírásánál, amikor készültem, kérdés az, hogy mit kell lefordítani az ilyen nevekből bolgárból, és mit nem. Tudniillik talákoztam már olyan megoldással, hogy Golemiņa kragal bulevard: ez lenne a Nagykörút, és felmerül, hogy le kell-e fordítani, vagy nem. Talákoztam olyannal, ahol a Népköztársaság útja más-más, például Bulevard Népköztársaság.

Ennek egységesítéséről beszélek.

Az utolsó három dolgot szeretném még elmondani.

A kis betűk, nagy betűk írását most már rendszerezte az előbb említett új akadémiai szótár. A címekről is beszélek, tehát a különböző folyóiratok, napilapok címét az új helyesírási szabályok szerint nagy betűk-

kel kell átírni bolgárul. Tudniillik eddig nagyon nagy volt az összevisszaság, hogy lefordították-e, vagy sem, kis betűvel írták-e, vagy nem. Általában kis betűvel a második szónál.

A fordított helyzetről jó lenne szót ejteni. Erről nem mondok többet.

A két utolsó lényeges dolog. Tudniillik az engem dicsérő szavakban is előfordult, a felolvasott részben is hangsúlyoztam, hogy fontos, és tekintetbe kell venni a fonetikus átírás mellett a tradíciót, a hagyományt is. Sehol sem mondtam tehát azt, hogy ettől kezdve Petyofi-t Petőfi-nek kell mondani. Én azt írtam le, hogy ez már hagyomány, így fog szerepelni. Az er goljam-mal való kiejtés közelebb van.

A másik vonatkozás a tradícióval kapcsolatban a Nagi eset: László Nagi. Azt hiszem, a László Nagi-t így kell hagyni. De csakis a tradíció miatt.

Itt két kérdésem van, és két tapasztalatom is. Az egyik az, hogy feltételezésem szerint a Nagi a következőképpen alakult ki - de szeretném megkérdezni Nino Nikolovot, hátha ő jobban tudja -, hogy a családi nevek végén a régi helyesírás szerint sok esetben az y i értékű. Ez közismert. Erről külön is akartam volna beszélni. Vannak olyan csalafintaságok, hogy a Hatvany-ban az y minek ejtendő. Olyanokra viszont nem tudom, van-e példa, hogy g után az i jelölésére y-t használnánk. Akkor egy néma h-t szoktunk beiktatni: Versegny. Feltételezve, hogy sok régi magyar család névénél a szóvégi y i értékű: hozzákerült az i. Ha azonban elfogadjuk a Nagi-nak az illetén jelölését, felmerül az a kérdés, hogy több Nagy nevezetű magyar van - sok ilyen van -, és vajon megmarad-e hagyományosan a jövőben Nagi-nak, vagy pedig minimálisan a Nad átírást, vagy Nagy-ot lenne még jobb használni. Tudniillik két lehetőséget látok. Az egyik

forrásban minden egyes Nagy=Nagi: László Nagi, Mihály Nagi, Sándor Nagi. Van benne logika, de kérdés, hogy jó-e így.

A másik baj viszont az, hogy mivel ez már kezd tudottá válni, hogy a Nagi tévedés, és a Nad helyesebb forma, nem a pontos megjelölés szerepel a katalógusban: a Cirill és Metód Könyvtár katalógusában ellenőriztem, sajnos, Nagi Sándor, Nagi László, Nagi Péter, és utána külön, messze: Nad. Tehát külön, messze kerül a katalógusban. Ez már gyakorlati kérdés. Ezért is vetettem fel.

Az utolsó kérdés a transliteráció, a betűátírás. Ez az elv is olyankor helyesen érvényesül - általános elvként hadd mondjam el - a bolgár gyakorlatban magyarra vonatkozóan, ha zöngétlen, és zöngésülést nem jelez az átírás. Ugyanezt a bolgár amúgy is helyesen ejtené. Például mondanám a népköztársaság szót, hogy nem kell sz-szel írni - ilyen példa is van -, tehát z-vel kell, vagyis a betűhív átírásnak az a lényege, hogy abból visszaállítható a helyes névforma. Ezek szerint épp így nem helyes azt átírni: szabadcság, hanem g-sel. Annál is inkább megemlítem, mert cs-vel láttam így írni. A bolgár ember körülbelüli hasonulást fog kiejteni. Ha nem, istenem, sok magyar is szabadcság-nak mondja.

Elnézést kérek, amiért ennyire elnyújtottam, bár csak töredéket mondtam el. Köszönöm.^x

Bödey József: Köszönetet mondok Szondi György kollégának az érdekes és mélyreható előadásért. Előadása gondolatébresztő és vitára serkentő volt. Az itt felvetett szempontok a jövőben nyilván további megvitatást nyernek.

^x A szabad előadás gyorsírással jegyzett változata; a gépelt anyagot az előadó átnézte.

Rezümé

Fiatal, de már sok eredménnyel büszkélkedhet az ismert bulgarista, akivel kapcsolatban - ha életrajzát végignézzük - inkább a sokoldalúság és az alkotói érettség tűnik fel. Szondi György 1946-ban született, magyar-bolgár szakon végzett az ELTE Bölcsész Karán. Évekig volt lektor a Szófiai Tudományegyetemen, a nyelvtudomány kandidátusa. Volt szófia diákjai lelkesen emlegetik pedagógusi munkáját. Cikkekben, tanulmányokban népszerűsítette a magyar és a bolgár irodalmat és kulturát. A bolgár irodalom szerkesztője az Európa Könyvkiadóban. Választékosan nehéz prózai műveket fordított, nyelvkönyvet, társalgási szótárt írt /társzerzőként/. Tevékenységét, eredményeit magasra értékelik nem csupán Bulgáriában, de Magyarországon is.

A magyar szavak bolgár átírása sok kérdést vet fel, megoldást célzó javaslatokat tesz ez ügyben most a mindig új közelítésre kész kutató is.

Резюме

В много съкращения - поставен за дискусия - доклад бе предложен транскрипционен консенсус на фонетичните системи на различните езици под общ знаменател: българският език; а за тази цел - с буквите на българската азбука и главно въз основа на практично-фонетичната транскрипция - един друг, по-демократичен, "втори" правопис: специално за чуждите думи. В рамките на това предложение-изложение бяха разгледани спорните въпроси при транскрибирането /а понякога и изговора/ на унгарските думи; и така се обърна внимание на проблемите като дългите гласни и съгласни; гласната ö; "меките" гу,лу; краесловната мекост; силата на традицията; транскрипцията на старите фамилни имена; словоредни въпроси; географските имена; възможността за транслитерация и др.

За изходна точка на полемиката бе взета книгата на Л. Андрейчин и М. Вългенов: "Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език".

Съвсем накратко стана дума и за нерешените проблеми от обратна страна: български имена на унгарски.